

ŞEYHÜLİSLAM YAHYA DİVANI'NDA DENİZ İMGESİ*

Kürşat Şamil ŞAHİN¹

Atf/©: Şahin, Kürşat Şamil (2016). Şeyhülislam Yahya Divanı'nda Deniz İmgesi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016, ss. 861-876

Özet: Klâsik Türk edebiyatında deniz kavramı pek çok benzetme ve hayale konu edilmiştir. Denizi ifade etmek için “deryâ” ve “bahır” kelimeleri başta olmak üzere genelde “ummân, kulzüm, muhîr ve yemm” sözcükleri kullanılır. Deniz; aşk denizi, sevgi denizi, gözyaşı denizi, kan denizi, yokluk denizi, gam denizi, ilim denizi, şiir denizi, mana denizi gibi tamlamalarla da anılır. O durgunluk ve coşma hallerinden dolayı gönül ile ilişkilendirilmiştir. Deniz, bolluk ve sonsuzluğu simgeler. Tasavvufî manada deniz vahdeti, damlalar ve dalgalar ise kesreti sembolize eder. Tasavvuftaki mistik ruh hâli deniz mecazıyla ifade edilir. O, bazen coşar, taşar, sizi içine çekip helâk eder; bazen de içindeki değerlerle gönlü olgunluğa kavuşturup sizi ihya eder. Sevgilinin güzellik denizine ulaşmak için aşk denizinden geçmek gerekir.

Klâsik Türk şiirinde deniz, şairler tarafından çeşitli teşbih ve mecazlarla anılır. Bu bağlamda çalışmada Şeyhülislam Yahya Divanı'ndaki denizle ilgili teşbih, mecaz ve hayaller gözler önüne serilip genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Klâsik Türk Edebiyatı, Şeyhülislam Yahya, Deniz, İmge.

Makale Geliş Tarihi: 20. 08. 2016/ Makale Kabul Tarihi: 08.11.2016

* Bu çalışma; Madrid/İspanya'da yapılan I. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi-İnsan ve Toplum Bilimleri (Ibad-2016) Kongresinde sunulan ve yayımlanmayan bildirinin genişletilmiş hâlidir.

1 Yrd. Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, Edebiyatı Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: ksahin@bartin.edu.tr

The Image Of Sea In The Dıvan Of Sheikh Al-Islam Yahya

Citation/©: Şahin, Kürşat Şamil (2016). *The Image Of Sea In The Dıvan Of Sheikh Al-Islam Yahya*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 2, December 2016, pp. 861-876

Abstract: *The concept of sea has been mentioned in many metaphors and dreams in Classical Turkish literature. To express sea many words such as ummân, kulzüm, muhit and yemm particularly derya and bahr have been used. The sea is also referred to with phrases like sea of romance, sea of love, sea of tears, sea of blood, sea of absence, sea of grief, sea of knowledge, sea of poetry, sea of sense. It has been associated with heart due to its recession and gush situations. It symbolizes abundance and eternity. In Islamic mysticism sense, sea symbolizes unity, while drops and waves symbolize abundance. The mystic mood in Islamic mysticism is expressed in the form of sea metaphor. It sometimes raises, overflows, pulls you in and destroys; but sometimes revives you to the maturity by inner values. It is necessary to pass the sea of romance to reach the sea of beauty of the lover.*

Sea is called by various similes and metaphors by Classical Turkish poets. In this context, this study lays similes, metaphors and dreams of sea in the dıvan of sheikh al-Islam Yahya before eyes and an overall assessment is made.

Keywords: *Classical Turkish Literature, Sheikh Al-Islam Yahya, Sea, İmage*

I. GİRİŞ

İnsanlığın tekâmülü, tabiatla münasebetinin ortaya çıkardığı bir süreç perspektifinden okunabilir. İnanç, tarih, bilim, toplumsallaşma vb. pek çok yaşama ve bilim alanının bugünkü noktaya gelişi, insanın tabiata göre kendini konumlandırışı yahut tabiata karşı verdiği mücadele üzerinden değerlendirilebilir.

İnsanın inanç, sanat, estetik ihtiyacını karşılayan mitlerin yaratılış hikâyelerinden itibaren oluşan yapılanma biçimi tabiatın gücünü kabullenmeye, tabiatla mücadeleye yahut tabiatın varlığını inanma bağlamında (güneşe tapma gibi) kabullenmeye odaklanmıştır. Toplumların mağaralardan itibaren kendilerine yer yurt bulma uğraşlarının da coğrafi şartlara göre belirlendiği görülür. Vatan algısının bir düşünceye hatta duyguya dönüşmesinde de bu anlayışın etkin olduğu söylenebilir.

Genelde sanat özelde edebiyat da insanın tabiatla münasebetine kayıtsız kalmamış ve gelişim sürecinin her döneminde -doğrudan yahut dolaylı

yollardan- tabiatı farklı üslup ve metaforlarla anlatagelmıştır. Tabiat, destanlardan modern anlatı türlerine kadar bütün edebi eserlerde farklı anlamlandırmalarla yer almıştır.

Türk edebiyatı da ilk ürünlerden itibaren tabiat unsurlarını konu edinmiştir. Türk destanları incelendiğinde tabiat unsurlarının pek çok farklı anlamlandırma biçimiyle destanlarda yer aldığı görülebilir. Şükrü Elçin, 'Türklerin tarihinde önemli yeri olan 'at'ların su ruhundan ve denizden çıkan; dağ, gök, rüzgâr yahut mağaradan gelen aygırdan türediğine inandığını belirtir (Elçin, 1963: 162). Oğuz Kağan destanında Oğuz Kağan üç oğluna 'Gök, Dağ ve Deniz' adlarını verir:

“Ben sizlere oldum kağan

Alalım yay ile kalkan

Nişan olsun bize buyan

Bozkurt olsun bize uran

Av yerinde yürüsün kulan

Daha deniz, daha müren

Güneş bayrak gök kurikan” (Ergin, 1998: 17).

Deniz, gündelik hayattan sanata kadar geniş bir çağrışım alanı olan tabiat unsurlarındandır.

Klâsik Türk edebiyatında mazmunların ortaya çıkmasında tabiat şartlarının da dâhil olduğu dış gerçekliğin etkisi azımsanmayacak ölçüdedir. Bu mazmunların ortaya çıkmasında biçimsel yahut işlevsel gerçekliğin etkisiyle çağrışıma dayalı belki çok sonradan soyutlaşacak soyutlaşmasa da kalıp yapıyla klâsikleşecek bir seyir izlenir.

Klâsik Türk edebiyatı tabiata kayıtsız kalmamış pek çok farklı adlandırma ve mazmunla tabiatı ve bir tabiat unsuru olarak “deniz”i şiirin muhtevasına dâhil etmiştir. Şairler gönüllerinden geçenleri denize ait teşbih, mecaz ve hayallerle tasvir etmişlerdir. Denizi ifade etmek için “deryâ” ve “bahr” kelimeleri başta olmak üzere “ummân, kulzüm, muhît, yemm ve lücce” sözcükleri kullanılmıştır. Ayrıca “bahr ü berr” (deniz ve kara), “deryâ-yı derd” (dert denizi), “deryâ-yı eşk” (gözyaşı denizi), “deryâ-dil” (deniz gönüllü, kalender), “deryâ-nevâl” (lutfu deniz gibi çok olan), deryâ-yı cüd (cömertlik denizi), “bahr-i belâ” (keder denizi), “bahr-i eş’ar” (şairler denizi), “bahr-i efkâr” (düşünceler denizi), “bahr-i atâ” (bağışlama denizi), “bahr-i hicrân” (ayrılık denizi), “bahr-i hüsn”

(güzellik denizi), “bahr-i ‘ilm” (ilim denizi), “bahr-i ma’rifet” (marifet denizi) gibi tamlamalarla da anılmıştır (Sungurhan, 2015: 246).

Şiirlerde deniz ve denizcilikle ilgili; bâdbân (yelken), dürr (inci), fülk (gemi, sandal, kayık), girdâb, kapudan (kaptan), keştî (gemi), lenger (çapa), levend, lû’l (İnci), mâhî (balık), mellâh (denizci, kaptan), mercân, sade (sedef, inci kabuğu), sâhil, sefine (gemi, vapur), şinâver (yüzücü), zevrak (sandal, kayık) vb. kelimelere rastlanılır (Mutlu, 2012: 25-31).

Klâsik şiirde Çin Denizi, Magrib Denizi (Atlantik), Rum Denizi (Akdeniz), Karadeniz, Taberriye Denizi (Kızıldeniz), Cürcan (Hazar) Denizi, Fars Denizi (Basra Körfezi) olmak üzere yedi denizden bahsedilir (Pala, 1999: 234).

Geniş bir su kütlesi olan deniz, düz yüzeyi ve rengi dolayısıyla değişik tasavvurlara konu olur. Rüzgâr sebebiyle dalgalanır ve taşar. Ondaki bu değişimler âşıklarda da yansımaları bulur. Şairin ruh haline bağlı olarak deniz; coşkulu, dalgalı, taşkın veya dingindir. Bu derinlik ve dinginlik klâsik şiirin deniz bağlamında tasavvufî algılarla ele alınışını da kolaylaştırır. Bütün bu anlamlandırmalar denizin edebiyat tarihi boyunca çağrıştırdığı derinlik, sonsuzluk, bereket, enginlik gibi duygu ve kavramlarla bütünleşir. Bu bakımdan klâsik Türk edebiyatında deniz ve denizin yarattığı mazmunların kendisinden önceki (İslamiyet öncesi) ve sonraki (Batı etkisindeki) dönemler arasındaki geçişi farklılaşmadan sağladığı söylenebilir.

II. ŞEYHÜLİSLAM YAHYA DİVANI’NDA DENİZLE İLGİLİ BENZETME, MECAZ VE HAYAL UNSURLARI

XVII. asrın önemli şairleri arasında bulunan Şeyhülislam Yahya Efendi gazel şairi olarak zikredilir. O, manzumelerinde ağırlıklı olarak rindâne ve âşikâne konulara yer vermiştir. Tasavvufî unsurlardan yer yer faydalanmış olan Yahya, ilahi aşkı çok fazla işlememiştir. Gazellerinde dile getirdiği aşk beşeri yani maddi aşktır. Uzun yıllar şeyhülislamlık yapmış olmasına rağmen dini konulara fazla meyletmediği görülür (Kavruk, 2014). Yahya, şiirlerinde orijinal ifade ve hayaller kullanmaya gayret eder. Şairin *Divanı*’ndaki manzumelerde benzetme, mecaz ve hayallerde çok fazla tekrara düşmediği görülür. Akıcı bir dille yazılmış olan şiirlerinde sunilikten uzak, doğal bir anlatım bulunur (Eren, 2004: 3-4).

Şeyhülislam Yahya *Divanı*’nda deniz ve onunla eş anlamlı olarak bahr (23 beyitte) deryâ (18 beyitte), ummân (4 beyitte), lücce (3 beyitte), yemm (2 beyitte) ve kulzüm (1 beyitte) kelimeleri kullanılmıştır. Deniz etrafında oluşturulan

anlatımlarda donanma, dalgıç, sedef, inci, dalga, gemi ve girdap kelimelerinin yanı sıra bahr ü ber, bahr-i dil, bahr-i aşk, bahr-i muhît, bahr-i firâvân, bahr-i irfân, mecma`u'l-bahreyn, bahr-i le'âl, bahr-i marifet, belâgat bahri, melâhat bahri, deryâ-dil, deryâ-yı mahabbet, deryâ-yı gam, deryâ-yı gussa, deryâ-yı ahdar-ı çemen, ummân-ı aşk, kulzüm-i zehhâr, yem-i ahzar, yem-i hayâl, lücce-i âlâm, lücce-i gam tamlamalarına da yer verilmiştir.

Şairin *Divan*'ında su ve suyun etrafında oluşturduğu tasavvurların önemli bir yer tuttuğu görülmektedir (Gider, 2013: 191-211)

A. Gönül, Aşk, Ateş, İrfan

Klasik Türk şiirinde aşkın merkezi kabul edilen gönül tecrit ve teşhis yoluyla âdeta bir âşık gibi ele alınır. Tasavvufa göre gönül Allah'ın tecelli ettiği yerdire ve yere göğe sığmayan Allah, gerçek âşığın gönlüne sığmıştır. Bundan dolayı gönül, aşk deryasına benzetilir. Gönül denize benzetildiğinde irfan ve deniz arasında da bir ilişki kurulur. Allah'ın gizli sırlarına ve eşyanın hakikatine tefekkür etmek anlamına gelen irfan; ancak ehl-i hâlin vakıf olabileceği bir husustur. "O irfan denizinin nazım incilerini görenler, derya inci saçsa onun gibisi bulunmaz der."

Le'âl-i nazmını kim görse dir ol bahr-i irfânun

Ne mümkündür ola mânendi deryâ dūr-nisâr olsa (Kavruk, 381 / G361-6)

Tasavvuf ehli için önemli olan bu dünyanın tek bir zerresine meyletmemektir. Ezeli ve edebi olanla bütünleşip onun varlığında erimek yani ummâna karışmak için benlik yok edilmelidir. "Naçiz katreden kendini aşağı tutanlar, katreyi derya edip deryayı ummân eyleyenler." bunu başarabilir.

Katre-i nâ-çizden kemter tutanlar kendüyi

Katreyi deryâ idüp deryâyı 'ummân eyledi (Kavruk, 424/G396-3).

Gönlün de deniz gibi gel-gitleri vardır, değişiklikler gösterir. Yahya; "Bir kararda olmadığımı ayıplama, derya gibi bazen sessiz bazen de coşkulu olmayanlar benim halimden anlamaz." sözleriyle gönül ile deniz arasındaki benzerlikten yola çıkarak kendini ifade eder.

Ber-karâr olmadugum 'ayb itme kim deryâ gibi

Geh hamûş u gâh pūr-cüş olmayan bilmez beni (Kavruk, 474 / G446-4)

Deniz aşk olarak düşünülduğünde âşğın gözyaşları inci, gönül kayık ve dünya zevkleri ise girdap olarak hayal edilir. Bu aşk yolculuğu sıkıntılı bir süreçtir. Anlatımlarda denizdeki çaresizlik ile aşka tutulmuş olmanın verdiği çaresizliğin ilişkilendirildiği görülür. Fırtına nasıl denizi coşturursa aşk da aynı şekilde gönlü coşturur. Bundan dolayı aşk fırtınaya benzetilir. Bu bağlamda rüzgâr kelimesi hem zaman hem de yel ve fırtına anlamlarıyla beyitlerde teviriyeli olarak kullanılır (Sefercioğlu, 2001: 397-398). Şair yine gönlünü derya ile ilişkilendirdiği beytinde, “Yağmur bulutlarını sadece kendi gönlü değil, harareti hasret ovasında bulunan derya da bekliyor, o da susamıştır” diyerek anlatır.

Ebr-i cüda muntazır ancak dil-i Yahyâ degül

Pür harâret deşt-i hasret içre deryâ teşne-leb (Kavruk, 46/G20-5).

Âşğın inleyen gönlü sevgiliye kavuşma fikrine dalmış ve adeta dibi bulunmaz bir deryaya düşmüştür. Şair vuslatı dipsiz bir denize benzetir:

Visâlün fikrine talmış dil-i zâr

Bulunmaz ka'rı bir deryâya düşmiş (Kavruk, 184/G159-2)

Klâsik Türk şiirindeki şairlerin çoğu gibi Şeyhülislam Yahya da yedi büyük deniz olduğunu söyler. Şair gönlündeki aşk ateşini bu yedi deryanın söndüremeyeceğini dile getirir:

Dil-i şeydâ egerçe zerre-i nâ-çizdür ammâ

Derûnında olan sûzı söyindürmez yedi deryâ (Kavruk, 30/G5-4)

Deniz ile şarap arasında ilişki kuran Şair, tuzlu suyun susuzluğu gidermeyeceği, içtikçe harareti artıracığından hareketle ; “Bu yedi derya, susamış olan âşıklara şarap olsa bile onları sarhoş etmez ve âşıkların susuzluğunu gidermez.” der.

Ne denlü içerse o humdan eger

Yedi bahr ile kanmayan teşneler (Kavruk, Sâkinâme/26)

Tasavvufa göre kâinatın oluşumu aşk iledir ve insanın da mutlak varlığa ulaşması ancak aşkla mümkün olacaktır. Aşk gönülde tecelli eder, bundan dolayı da aşkın yerleşmesi için gönlün gereksiz meşguliyetlerden arındırılması gerekmektedir. Gönlünü dünya zevklerinden arındıranlar gerçek cevhere ulaşabilir ve bu kişilerin gönlü derya gibi geniş ve cömerttir. Şair bu durumu; “İstek cevherini gönlü derya gibi olanlar bulabilir, herhangi bir deniz içinde aşkın eşsiz incisi bulunmaz.” sözleriyle vurgular:

Gevher-i maksûdi deryâ-dil olanlardur bulan

Degme bir bahr içre bulunmaz dür-i nâ-yâb-ı 'aşk (Kavruk, 200 / G175-3)

Şairin gönlünde muhabbet deryası dalgalanır ve oradaki naçiz damlalar zamanla aşk ummânı olur:

Dilde deryâ-yı mahabbet mevc-hiz olup yine

Oldı peydâ katre-i nâ-çizde 'ummân-ı 'aşk (Kavruk, 202/G177-2)

Âşığın gönlü sürekli yanar, onun gönlünden çıkan ateş ve dumana dair pek çok anlatım yapılır. Bu bağlamda alevlerin dalgalara benzetildiği de olur. Gönül bir ateş denizi, alevler de bu denizin dalgalarıdır. Aşk deryasındaki dalgalar gibi gönül ateşinden alevler peyda olur:

Ateş-i dilden yine itdi 'alevler zuhûr

Mevclerin gösterür var ise ummân-ı aşk (Kavruk, 203/G-178-3).

Arzu ve isteklerine râm olan ehl-i hevâ için aşka ulaşmak zordur. Yani aşk denizine her ırmak erişemez ya da kendini orada koruyamaz. Şair bunu; “Gül ırmağı bir zaman istek sahrasında kendini gösterir fakat aşk denizine erişince mahvolur.” diyerek vurgular:

Deşt-i hevâda kendüyi gösterdi bir zamân

Mahv oldı bahr-i aşka irişince cûy-ı gül (Kavruk, 249/G224-4).

Şaire göre; “Gönül çöpü yeter ki doğru yolda olsun, o zayı olmaz, bir gün aşkın seli uğrar onu denize eriştirir.”

Zâyi' olmaz yolda olsun tek hemân hâşâk-ı dil

Bir gün ugrar anı bahre irgürür seyl-âb-ı aşk (Kavruk, 200/G175-2)

Âşık mütevazı olmalıdır. Bu durumu Yahya; “Âşık deniz ise de kendini naçiz bir damla kadar gösterip şebnem gibi o goncanın gönlüne girmelidir” diyerek ifade eder:

Bahr isen de katre-i nâ-çiz göster kendini

Gönline gir ey gönül ol goncenün şeb-nem gibi (Kavruk, 435/G407-2)

B. İnci, Sedef

Deniz inci kaynağı olarak ele alınır, bundan dolayı da bereket ve cömertlik sembolü kabul edilmiştir. Denizdeki inciye ulaşacak kişinin iyi bir dalgıç

olması lazımdır. Bu hususun tasavvufi manada sık sık dile getirildiği görülür. Gerçek inciye elde etmek için dalgıç gibi hakikat bahrine dalmak gerekir. Fakat bu ustalığı herkesin başarması mümkün değildir. Denizdeki güzelliklere ulaşmak için sabırlı olunmalıdır. Bu durum sedef için de geçerlidir. Nisan yağmurunun taneleri sedefin karnına giderse inci, yılanın ağzına düşerse zehir olurmuş. Bahar mevsiminde sedef sahile çıkar ve kapağını açarmış ve karnına düşen nisan yağmuru damlalarını yutup denize dönermiş. Tuzlu suyun içinde bu saf yağmur damlası hayvana ıstırap verirmiş. Bu ıstıraptan kurtulmak için bir sıvı salgılayan sedefin içindeki sıvılar katılaşıp inciye oluşturmuş (Onay, 2013: 319-320; Kalkışım, 2006: 68). Güzel bir incinin meydana gelmesi sancılı bir süreçtir. Ayrıca sedefin denizin hırçın dalgalarına katlanması lazımdır. Şair bunu, mısra-ı bercesteye benzer bir tonla “Sedef coşkun dalgalı bir denize aşına olmazsa büyük bir inciye ortaya çıkaramaz.” biçiminde ifade eder:

Aşinâ olmasa bir kulzüm-i zehhâra sadef

Mâlik olur mı idi lû'lü-i şehvâra sadef (Kavruk, 196/G171-1)

Şair; “inci sedefte, sedef de deryada bulunur. Çalışma ve çabalama bahrine dalgıç olup o sedefi ara.” diyerek emek vermeden güzelliklere ulaşmanın imkânsızlığını vurgular:

Dür sadefde bulunur çünkü sadef deryâda

Sa'y ü cid bahrine gavvâs olup ara sadef (Kavruk, 196/G171-4).

Âşğın her gözü bir deniz gibidir. “İnci dişlerinin hevası ve mercan dudağının hayaliyle âşğın iki gözünden akan yaş sevgilinin yaşadığı yeri iki denizin kavuşma noktası yapar”:

İki çeşmüm yaşından küyun itdi mecma'ül-bahreyn

Hevâ-yı dürr-i dendânun hayâl-i la'l-i mercânun (Kavruk, 234/G209-3)

Sedef şeklinden dolayı kulağa benzetilir. Yahya da “Her sedef büyük bir inciymiş, senin sözlerini inciler denizinin kulağına eriştirdiler.” der:

Her sedef bir lû'lü-i şehvâr imiş Yahyâ meger

Sözlerün irgürdiler bahr-i le'âlün gûşına (Kavruk, 401/G374-5).

Güzellikle deniz ilişkilendirildiğinde sevgilinin dişleri de inciye benzetilir. “Güzellik denizi dalgalananlı sevgilinin dişleri gibi parlak bir inci barındıran sedef ortaya çıkmamıştır”:

Olmadı peydâ melâhat bahri mevvâc olalı

Dürr-i dendânun gibi bir lü'lü-î la`lin sadef (Kavruk, 197/G172-2)

C. Gözyaşı, Gam

Deniz imgesi genellikle âşığın gözyaşlarının çokluğunu ifade etmek amacıyla kullanılır. Bazen gözyaşı damlaları parlaklığı yönüyle inciye benzetilir. Âşığın sevgili karşısındaki durumunu ve çaresizliğini vurgulamak için gözyaşı, katre, ummân, inci ve dişe atıfla tasvirler yapılır. Sevgilinin dudaklarının ayrılığı ile âşık kanlı gözyaşları döker, sevgilinin inci gibi dişlerinin gamından dolayı âşığın gözyaşları ummân olur:

Ey la'l-i yâr hicri ile kan olan yaşum

Lü'lü dişi gamı ile 'ummân olan yaşum (Kavruk, 276/G251-1)

Aşk rüzgârıyla âşığın bu gözyaşı denizi dalgandır. Yahya bu dalgalanmayı; "Küçük, değersiz katreleri etrafı çevreleyen deniz gibi olan ve aşk arzusunun rüzgârıyla coşan gözyaşlarım" diyerek dile getirir:

Vey katre-i kemînesi bahr-i muhîtvâr

Bâd-ı hevâ-yı aşk ile cûşân olan yaşum (Kavruk, 276/G251-2).

Âşığın gam ve ıstırabı hiç eksik olmaz. Şairin korkusu, büyük bir deniz olan gözyaşlarının can gemisini gam ve keder deryasına gark etmesidir:

Korkum budur ki gark ide deryâ-yı gussaya

Keşti-i cânı bahr-i firâvân olan yaşum (Kavruk, 276/G251-3)

Bu gözyaşları bazen de âşığa mutluluk verir; çünkü yaşlar vuslata ermeye vasita olur. Yahya bu tasavvuru; "Görmeyen gözlerimin yaşı ile yâre eriştim, sanki derya ile Kâbe'ye vardım" sözleriyle uhrevi bir boyuta taşır:

Yâre irişdüm sirişk-i çeşm-i nâ-binâyile

Ka'be-i 'ulyâya vardum gûyiyâ deryâyile (Kavruk, 353/G327-1).

Gözyaşları bir derya olunca gözler de bu deryanın kenarındaki sahile benzer. Şair, sevgilinin hayalinin gelip bu sahile oturmasını ve onun gönül açıcı deryayı seyretmesini ister:

Çeşmüme gel ey hayâl-i dost seyr it eşkümi

Bir müferrih güşedür gel anda deryâ seyrine (Kavruk, 398/G371-2)

Tasavvufî açıdan ele alındığında deniz; hakikat denizi, nur denizi, sır denizi,

güzellik denizi, himmet denizi, rahmet denizi, elem denizi, yokluk denizi, ateş denizi gibi tamlamalarla ifade edilmiştir (Kurnaz, 1996: 498-499; Çavuşoğlu, 1971: 260; Sungurhan, 2015: 253). Âşıklar üzüntülerinin boyutunu tasvir etmek için denize göndermeler yapmışlardır. Yahya, derviş olmanın zorluklarına değindiği beyitte; gamı bir denize benzetir ve hırkaya bürünmeyen yani dünya nimetlerinden elini çekmeyenlerin bu acıyı anlayamayacağını ifade eder. “Derviş, eğer sırtında hırkan yoksa sen dünya gamının denizinin dalgalarını bilemezsin”:

Hele emvâc-ı deryâ-yı gam-ı dünyâyı bilmezsin

Senün derviş eginünde egerçi sof u hâren yok (Kavruk, 208 /G181-3)

D. Çimen, Sahil, Hızır

Deniz, genişliği, rengi ve görünüşünden dolayı çimen, bağ ve gökyüzü olarak da düşünülmüştür. Çimenler dalgalı bir denizi andırır. Bu denizin donanması ağaçlar, yelkenleri ise çiçeklerdir. (Sefercioğlu, 2001: 398). Şair yeşil çimen deryasının dalgalandığını ve bu güzel kenardan ayrılmamak gerektiğini söyler:

Deryâ-yı ahdar-ı çemen olmak da mevc-rîz

Ayrılmamak gerek hele Yahyâ kenardan (Kavruk, 279/G254-5)

Çimenlik bir deniz olduğunda burada kurulmuş olan mecliste elden ele dolaşan kadehler de kayığa benzetilir. Şair sevgilisine “Çimenlik yeşil deniz gibi dalgalanır durur, şarap kayığı ile sahil seyrinin zamanıdır” sözleriyle seslenir.

Mevc urur yatur çemen cânâ yem-i ahzar-misâl

Faşlıdur seyr-i kenârün zevrak-ı sahbâyile (Kavruk, 353/G-327-4).

Denizle ilgili anlatımlarda Hızır ve İlyas'ın adı da zikredilir. Hızır ve İlyas ölümsüzlük suyu içen ve kıyamete kadar insanlara yardım edeceklerine inanılan iki velidir. Karada ve denizde darda kalanların imdadına yetiştiklerine inanılan Hızır ile İlyas, beyitlerde su, toprak, kara, deniz, yeşillik, hat, bolluk, sevgi, muhabbet, ab-ı hayat, İskender gibi isim ve kavramlarla anılır. Güzel bir leff ü neşr örneğiyle gözyaşı ve teniyle deniz ve karayı ilişkilendiren şair, Hızır ile İlyas'a bu manada atıfta bulunur. “Senin aşkından ağlasam, gözyaşı döksem, topraktan olan tenime bir zarar gelmez; Hızır ve İlyas'ın dostluğu gibi her daim kara ve deniz birbirini gözler.”

Sirişkümlle ten-i hâküme 'aşkunda zarar gelmez

Mahabbet Hızır u İlyâs'ı ki dâ'im bahr u ber gözler (Kavruk, 130/G121-5).

Sevgilinin yanağı deniz olarak tasavvur olunduğunda yanaktaki hat bu suyun üzerinde duran Hızır'a veya bir adaya benzetilir. Bu benzetmelerde "hızır" kelimesinin yeşil anlamı da çağrıştırılır. Ayrıca Hızır su üstünde yürüyebilmektedir. "Aşk denizinde misk girdabına düşenler Hızır yetişirse yanağındaki ayva tüyleri sayesinde kurtulurlar":

Hızır irişürse hat-ı ruhsârı bulurlar halâs

Bahr-i 'aşk içre düşenler nâfenün gird-âbına (Kavruk, 402/G375-3).

Denizler coşup kabardığında karaya pek çok şey bırakır. "Eğer Yahya'nın gönül denizi coşmasaydı sahile bu denli güzel eşsiz inciler çıkmazdı":

Çıkmazdı bu denli dür-i nâ-yâb kenâra

Yahyâ'nun eger bahr-i dili eylemese cûş (Kavruk, 188/G163-5).

E. Mevc, Saç, Girdap, Bela

Sevgilinin saçları da dalgalı bir denizi andırır. Âşığın gönlünde sevgilinin kıvrım kıvrım saçları hayal denizinin girdabı gibidir. Âşık o girdaptan çıkamaz çünkü sevgilinin saçlarını düşünmediği bir an yoktur:

Gönlümde hemîşe zülf-i pür-pîç

Gird-âb-ı yem-ı hayâle döndi (Kavruk, 414/G387-4).

Sevgilinin saçının uzunluğu ve çokluğu âşığın ıstırabının süresi ve derecesiyle eşdeğerdir. Bu ıstırabı ifade etmek için uçsuz bucaksız denizlere göndermeler yapılır. Sevgilinin kıvrımlı saçları bazen girdaplı bir denize benzer. Şair; "Gönlümü dolaşık saçlarına verdim yani onu gam girdabına ve elemeler denizine düşürdüm" diyerek saçların dolaşıklığıyla deniz arasında ilişki kurar. Böylece klâsik şiirimizin âşiğâ daima âşıkâne ilhamlar veren maşuk saçlarını denizin çağrışımlarıyla birleştirir:

Yahyâ dili ol zülf-i girih-gîre ki virdim

Gird-âb-ı gam u lüce-i âlâma düşürdüm (Kavruk, 234/G-269-5)

Sevgilinin saçlarından kurtulmak kolay değildir. "Biçare gönül aşk denizinde bir sahil bulamaz, çünkü maşukun kıvrımlı saçları gibi bir girdaba düşmüştür."

Bahr-ı aşkun bir kenârın bulmadı bî-çâre dil

Düşdi bir gird-âba ol zülf-ı ham-ender-ham gibi (Kavruk, 435 /G407-4)

Vuslata erememenin verdiği sıkıntıdan dolayı âşıklar gamlı ve kederlidir. Bu girdaptan çıkmak yani gamdan kurtulmak ancak vuslata ermekle mümkündür. “Âşık, gam denizinin ortasında bir sahil görmek ümidiyle günlerini geçirir”:

Meyân-ı lücce-i gamda geçürdük eyyâmı

Necât ümidine düşsek kenâr yaklaşa (Kavruk, 385/G-358-2).

Kimi zaman sevgilinin yüzü ve yanakları bir derya gibi düşünülür. Çene çukuru da girdap olarak telakki edilir. Yahya, “denizin dibini boylamak” deyiminden hareketle; “Gönül, ayva tüyleri ile çene çukurunu güzel bilir, girmedığımız girdap ve deniz kaldı mı?” diye sorar:

Çin-i hat u çâh-ı zekanun hûb bilür dil

Bir boylamaduk lücce vü gird-âb mı kaldı (Kavruk, 451/G423-4).

Sevgilinin güzellik unsurlarının deniz ve denize ait çağrışımlarla anıldığı malumdur. Yahya güzelliği denize, göbeği de girdaplara benzeterek girdapların oluşmasını hüs-n-i talil yoluyla “Ey Güzellik denizi, saba (senin) göbeğinin vasıflarından bahsetmeseydi girdaplar göbek burmazlardı.” sözleriyle açıklar.

Ey melâhat bahri ol nâfi sabâ vasf itmese

Ugramazlardı göbek burmasına gird-âblar (Kavruk, 125/G100-2).

Dünya mutasavvıfın gözünde girdaplı bir deniz gibidir. Dünya zevklerine gönlünü kaptıranlar hakikat denizine ulaşamazlar. Şair gönlüne seslenerek “Ey Gönül! Dünya gamına düşmek reva mıdır, deniz girdap dolu iken sahile erişmesi zordur” der.

Hiç revâ mıdır gam-ı dünyâya düşmek ey gönül

Bir kenârına irilmez bahr pür-gird-âb iken (Kavruk, 196/G271-4)

Sıkıntı ve zorluk yönüyle “gam”; cezbetme, çekicilik bakımından “dünya zevkleri”; kıvrımları ve âşıkları çekip bağlamasıyla “saç” ve “sevgilinin kokusu”; düşme ve çekme yönüyle “sevgilinin çene çukuru”; kıvrımlı olması ve dönmesi bakımından “göbek” bir girdap olarak tasavvur olunur.

F. Şiir, Şair, Belâgat, Marifet

Şairler şairliği de denize benzetirler. Onlar bu deryada inciler dizer. “Yahya, belagat denizinin coşkunuğu nazım sahiline inciler dizdi” diyerek bu benzetmeye atıfta bulunur:

Kenâr-ı nazma dürler dizdi Yahyâ

Belâgat bahrinün cûş u hurûşu (Kavruk, 467/G439-5).

Şairler kendilerini can gözleri açık, nefsinin bilen, irfan sahibi, cömert ve kanaatkâr arifler olarak nitelendirip zahidin şairleri anlayamayacağını söyler. Yahya bu durumu; “Ben marifet incilerinin deniziyim, sözlerim kulağına küpe olmayanlar beni bilmez.” sözleriyle dile getirir:

Şimdi ey Yahyâ benüm bahr-i le'âl-i ma'rifet

Sözlerüm güşında mengüş olmayan bilmez beni (Kavruk 474/G446-5)

III. SONUÇ

Şeyhülislam Yahya, *Divan*'ında klâsik Türk edebiyatındaki deniz mazmunlarını kullanmış, geleneğin çizdiği anlam ve çağrışım çerçevesinin dışına çok fazla çıkmamıştır. Şair; klâsik Türk şiirinin deniz üzerinden çizdiği geniş çerçeveyi bütünüyle kapsayacak bir yapılanma üzerine inşa ettiği *Divan*'ında, denize dair pek çok teşbih, mecaz ve hayale yer vermiştir:

1-Klâsik Türk edebiyatındaki çoğu şair gibi Yahya da dünyada yedi büyük deniz olduğunu ve bu yedi denizin gönlündeki aşk ateşini söndüremeyeceğini söyler.

2-Şairin *Divan*'ında inci, mercan, sedef gibi cevherler; balıklar, kuşlar, suda yetişen çiçekler ile donanma, yelken, sahil, kayık ve dalgadan bahsedilir.

3-Marifet, hakikat, arzu, gam, aşk, vuslat, ateş, gönül, melahat, belagat ve gözyaşı denize benzetilmektedir. Yahya da klâsik şiirdeki gibi denizi; genişlik, derinlik, büyüklük, bolluk, bereket ve cömertlik anlamlarında kullanmaktadır.

4-*Divan*'da deniz etrafındaki anlatımlarda tasavvufi çağrışımların fazlalığı dikkat çeker. Yahya'ya göre deniz, ilahî aşk yolunda ilerleyen hakikat ehli için uçsuz bucaksız bir bela yeridir. Klâsik Türk edebiyatının anlam dünyası içerisinde fazlaca tesadüf edildiği gibi *Divan*'daki beyitlerde de tasavvuf erbabı için nefis terbiyesi deniz yolculuğundaki dalga ve girdaplarla mücadele şeklinde tasavvur olunmaktadır. Vuslat dipsiz bir kuyudur ve çaba göstermeden güzelliklere ulaşamaz.

5-*Divan*'da deniz; sevgili ve güzellikle beraber de anılmaktadır. Genellikle âşığın gözyaşları deniz olmakta ve sevgilinin inci dişlerine göndermeler yapılmaktadır. Bazen de sevgilinin saçları dalgalı bir denize benzetilmekte ve onun bu girdaplı saçlarına gönlünü kaptıranların kesretin tuzağına düşüp

vahdetten uzaklaştıkları söylenmektedir. Sevgilinin yanağı deniz olduğunda ayva tüyleri ve Hızır'a dair çağrışımlara yer verilmektedir.

6-Yahya Efendi deniz ile ilgili hayallerin oluşumunda insanları, deniz canlılarını, madenleri, çeşitli içecekleri, kozmolojik unsurları kullanmakta ve belagat denizinin bir cevheri olarak sahile inciler dizmektedir.

Denizin Benzediği-Benzetildiği Varlık ve Kavramlar (Benzetme Yönleri)	
Cömertlik, saflık, durgunluk, coşkunluk, genişlik, taşkınlık	Gönül
Büyükklük, genişlik, yücelik, sonsuzluk, zorluk	Sevgi, Aşk
Zorluk, sıkıntı, gark olma	Gam, Keder
Bolluk, akma, taşıma, çokluk	Gözyaşı
Sonsuzluk, uçsuz bucaksız	Güzellik
Durgunluk, serilme, yeşillik dalgalanma,	Çimen
Cömertlik, taşıma	Hızır
Yok etme, dalgalanma	Ateş
Büyükklük	Âşık
Saflık, duruluk	Yanak
Akıcılık, miktar	Şarap
Dalgalanma, çekme, kıvrım	Saç
Düzenleme, yayma, coşma	Belagat, Şair
Sonsuzluk, genişlik	Hayal
Enginlik, sonsuzluk	İrfan
Dipsiz, derinlik	Kuyu, Vuslat

KAYNAKÇA

- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet. (1971), *Necâti Bey Divânı'nın Tahlili*, MEB Yay. İstanbul.
- ELÇİN, Şükrü. (1963), "Atların Doğuşları İle İlgili Efsaneler", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, C. 7, s. 162.
- EREN, Abdullah. (2004), *Şeyhülislam Yahya Divanı'nın Tahlili*, (Yayımlanmamış) Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ERGIN, Muharrem. (1998), *Oğuz Kağan Destanı*, Hülbe Yayınları, Ankara.
- GİDER, Mahmut. (2013), "Şeyhülislam Yahya Divanı'nda Su", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 203, Nisan 2013, s. 191-211.
- KALKIŞIM, Muhsin. (2006), "Şeyh Gâlib Divanı'nda Dür Ve Sadef Objeleri", *Kafkas Üniversitesi Dergisi*, S. 18, s. 67-71.

- KAVRUK, Hasan. (ty), *Şeyhülislam Yahya Divanı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10655,seyhulislamyahyadivanihasankavrukpdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 10 Aralık 2015)
- KAVRUK, Hasan. (2014), “Şeyhülislam Yahya”, <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3604> (Erişim Tarihi: 12 Mart 2016)
- KURNAZ, Cemal. (1996), *Hayâli Bey Divanı'nın Tahlili*, MEB Yay. İstanbul.
- MUTLU, Betül. (2012), *Divan Şiirinde Deniz İmgesi ve Şiir Öğretiminde Kullanılması*, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- ONAY, Ahmet Talat. (2013), *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü* (Haz. Cemal Kurnaz), Berikan Yay. Ankara.
- PALA, İskender. (2000), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yay. İstanbul.
- SEFERCİOĞLU, M. Nejat. (2001), *Nev'i Divanı'nın Tahlili*, Akçağ Yay. Ankara.
- SUNGURHAN, Aysun. (2015), “Hayâli Bey Divanı'nda Deniz”, *International Journal of Languages Education and Teaching Mannheim – Germany*, UDES 2015 p. 245-255.